

**Steektermolen te
Alphen aan den Rijn**
rapport 2940

Steektermolen te Alphen aan den Rijn

Een Bureauonderzoek

I.S.J. Beckers

Colofon

ADC Rapport 2940

Steektermolen te Alphen aan den Rijn
Een Bureauonderzoek

Auteur: I.S.J. Beckers

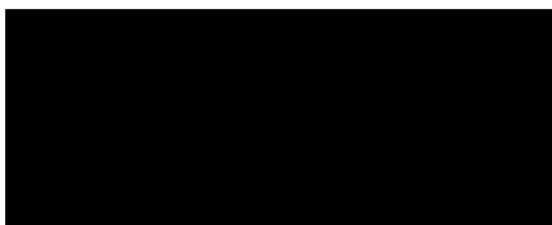
In opdracht van: Tauw bv

© ADC ArcheoProjecten, Amersfoort, 29 februari 2012

Foto's en tekeningen: ADC ArcheoProjecten, tenzij anders vermeld

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt
worden door middel van druk, fotokopie of op welke wijze dan ook
zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgevers.

ADC ArcheoProjecten aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend
uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

Autorisatie:
C.Y. Burnier

ISSN 1875-1067

ADC ArcheoProjecten
Postbus 1513
3800 BM Amersfoort
Tel 033-299 81 81
Fax 033-299 81 80
Email info@archeologie.nl

Inhoudsopgave

Administratieve gegevens van het plangebied	4
Samenvatting	5
1 Inleiding	7
2 Bureauonderzoek	7
2.1 Doelstelling en vraagstelling	7
2.2 Methodiek	7
2.3 Resultaten	8
2.4 Gespecificeerde verwachting	12
2.5 Conclusie	13
3 Aanbeveling	13
Literatuur	13
Geraadpleegde websites	14
Lijst van afbeeldingen en tabellen	14

Administratieve gegevens van het plangebied

Provincie:	Zuid-Holland
Gemeente:	Alphen aan den Rijn
Plaats:	Alphen aan den Rijn
Toponiem:	Steektermolen, Steekterweg 31
Kadastrale gegevens:	Kadastrale gemeente Alphen aan den Rijn, sectie G, percelen 92, 597, 865 en 866 (gedeeltelijk)
Kaartblad:	31 C
Oppervlakte plangebied	3000 m ²
Coördinaten:	107.770 / 458.260 107.790 / 458.260 107.770 / 458.180 107.790 / 458.180
Bevoegde overheid:	Gemeente Alphen aan den Rijn
Deskundige namens de bevoegde overheid:	J.M. van Zwienen MA
ARCHIS-onderzoeksmeldingsnummer (CIS-code):	49504
ADC-projectcode:	4131243
Periode van uitvoering:	November 2011
Beheer en plaats documentatie:	ADC ArcheoProjecten bv, Amersfoort
Beheer en plaats digitale documentatie (e-depot):	http://persistent-identifier.nl/?identifier=urn:nbn:nl:ui:13-3909-p4

Samenvatting

In opdracht van Tauw bv heeft ADC ArcheoProjecten een bureauonderzoek uitgevoerd voor het plangebied Steektermolen te Alphen aan den Rijn. Hier wordt een gemaal gebouwd. Voor deze activiteit moet de initiatiefnemer een omgevingsvergunning aanvragen.

In het plangebied kunnen direct onder het maaiveld archeologische resten aanwezig zijn in de oeverafzettingen van de Oude Rijn uit de Bronstijd tot en met de Vroege Middeleeuwen. Er zijn in het bestemmingsplan 'Limes' twee mogelijke varianten voor het verloop van de Romeinse Limesweg aangegeven. Eén variant doorkruist het plangebied ter hoogte van de Steektermolen en de andere variant bevindt zich ca. 200 m ten noorden van het plangebied. Het kan hier ook twee fases van de Limesweg betreffen. Vanwege de ligging op de kronkelwaard van de Oude Rijn en de nabijheid tot de Limesweg is de kans op archeologische resten uit de Romeinse tijd groot. Vanwege de kleiwinning in het gebied wordt verwacht dat het vondstniveau, de potentiële cultuurlaag en een deel van het sporenniveau verstoord zijn geraakt. Er kan nog een sporenniveau aanwezig zijn.

Aan en direct onder het maaiveld worden archeologische resten verwacht uit de Nieuwe tijd van de bijgebouwen van de Steektermolen. Ook dit archeologisch niveau bevindt zich direct onder de bouwvoor.

Op de locatie van het toekomstige gemaal zijn door het graven van een sloot de archeologische waarden al verstoord geraakt. Bij het graven van de voetsloot in het oosten van het plangebied kunnen nog wel potentiële archeologische waarden uit de Bronstijd tot en met de Nieuwe tijd verstoord worden.

Omdat de bodem waarschijnlijk verstoord is geraakt door kleiwinning zal een booronderzoek geen uitsluitsel kunnen geven over de aan- of afwezigheid van archeologische waarden. Een proefsleuvenonderzoek is niet zinvol omdat ter hoogte van de voetsloot een put van 1,5 m breed zal ontstaan.

Het is niet volledig uit te sluiten dat binnen het onderzochte gebied toch nog archeologische resten voorkomen. Om de op het bureauonderzoek gebaseerde gespecificeerde verwachting voldoende te kunnen aanvullen en toetsen, adviseert ADC ArcheoProjecten om in het plangebied tijdens de graafwerkzaamheden ter hoogte van de nieuwe voetsloot in een archeologische begeleiding te voorzien. De archeologische begeleiding dient hetzelfde doel als een inventariserend veldonderzoek door middel van het aanleggen van proefsleuven (IVO-P). Dit betekent dat indien bij de civiele werkzaamheden toch vondsten of archeologische sporen worden aangetroffen, deze worden geregistreerd en, in zover de werkzaamheden dat toelaten, worden gedocumenteerd. De exacte invulling van de werkzaamheden dient te worden vastgelegd in een door de bevoegde overheid goed te keuren Programma van Eisen (PvE).

Het verdient verder de aanbeveling om de uitvoerder van het grondwerk te wijzen op de plicht archeologische vondsten te melden bij de bevoegde overheid, zoals aangegeven in artikel 53 van de Monumentenwet.

Tabel 1. Overzicht van de verschillende (pre)historische perioden.

Periode	Afkorting	Tijd in jaren
Nieuwe tijd	NT	1500 - heden
Middeleeuwen:	XME	450 – 1500 na Chr.
Late Middeleeuwen	LME	1050 - 1500 na Chr.
Vroege Middeleeuwen	VME	450 - 1050 na Chr.
Romeinse tijd:	ROM	12 voor Chr. – 450 na Chr.
Laat-Romeinse tijd	ROML	270 - 450 na Chr.
Midden-Romeinse tijd	ROMM	70 - 270 na Chr.
Vroeg-Romeinse tijd	ROMV	12 voor Chr. - 70 na Chr.
IJzertijd:	IJZ	800 – 12 voor Chr.
Late IJzertijd	IJZL	250 - 12 voor Chr.
Midden-IJzertijd	IJZM	500 - 250 voor Chr.
Vroege IJzertijd	IJZV	800 - 500 voor Chr.
Bronstijd:	BRONS	2000 - 800 voor Chr.
Late Bronstijd	BRONSL	1100 - 800 voor Chr.
Midden-Bronstijd	BRONSM	1800 - 1100 voor Chr.
Vroege Bronstijd	BRONSV	2000 - 1800 voor Chr.
Neolithicum (Jonge Steentijd):	NEO	5300 – 2000 voor Chr.
Laat-Neolithicum	NEOL	2850 - 2000 voor Chr.
Midden-Neolithicum	NEOM	4200 - 2850 voor Chr.
Vroeg-Neolithicum	NEOV	5300 - 4200 voor Chr.
Mesolithicum (Midden-Steentijd):	MESO	8800 – 4900 voor Chr.
Laat-Mesolithicum	MESOL	6450 - 4900 voor Chr.
Midden-Mesolithicum	MESOM	7100 - 6450 voor Chr.
Vroeg-Mesolithicum	MESOV	8800 - 7100 voor Chr.
Paleolithicum (Oude Steentijd):	PALEO	tot 8800 voor Chr.
Laat-Paleolithicum	PALEOL	35.000 - 8800 voor Chr.
Midden-Paleolithicum	PALEOM	300.000 – 35.000 voor Chr.
Vroeg-Paleolithicum	PALEOV	tot 300.000 voor Chr.

Bron: Archeologisch Basis Register 1992

1 Inleiding

In opdracht van Tauw bv heeft ADC ArcheoProjecten een bureauonderzoek uitgevoerd voor het plangebied Steektermolen te Alphen aan den Rijn. Het betreft hier de bouw van een gemaal. Voor deze activiteit moet de initiatiefnemer een omgevingsvergunning aanvragen.

De gemeente Alphen aan den Rijn hanteert regels op het gebied van archeologisch beleid, zoals voorgeschreven in het bestemmingsplan Limes.¹ Op grond van het bestemmingsplan valt het plangebied in een gebied met een dubbelbestemming waarde archeologie. Om in deze zone een omgevingsvergunning te kunnen verkrijgen moet de initiatiefnemer bij ingrepen met een oppervlakte groter dan 50 m² en dieper dan 30 cm –mv een rapport overleggen waarin naar oordeel van de bevoegde overheid de archeologische waarde van het plangebied voldoende is vastgesteld.

Het vaststellen van de archeologische waarde van een plangebied dient in heel Nederland te gebeuren op grond van de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA versie 3.2).² De gemeente kan hierop aanvullende uitvoeringskaders vaststellen. De gemeente Alphen aan den Rijn heeft – voor zover bekend - geen aanvullende uitvoeringskaders vastgesteld voor het uitvoeren van archeologisch onderzoek, noch zijn deze voor dit project afzonderlijk opgesteld. Dit bureauonderzoek is dus gebaseerd op de algemene criteria die in de KNA staan geformuleerd.

Het bureauonderzoek is uitgevoerd op 22 en 23 november 2011. Meegewerkt hebben: I.S.J. Beckers (prospector) en C.Y. Burnier (senior prospector).

2 Bureauonderzoek

2.1 Doelstelling en vraagstelling

Het bureauonderzoek vormt de eerste stap in het vaststellen van de archeologische waarde van het gebied. Het doel van bureauonderzoek is het verwerven van informatie, aan de hand van bestaande bronnen, over bekende en/of verwachte archeologische waarden, binnen een omschreven gebied, om daarmee te komen tot een gespecificeerde, archeologische verwachting.

Voor het bureauonderzoek zijn de volgende onderzoeksvragen opgesteld:

- Zijn mogelijk archeologische waarden in het plangebied aanwezig, en zo ja, wat is de specifieke archeologische verwachting?

Indien mogelijk archeologische waarden aanwezig zijn:

- Is het plangebied voldoende onderzocht? Zo nee, welke vorm van nader archeologisch onderzoek is nodig?

Indien de archeologische waarden niet kunnen worden behouden:

- Welke vorm van nader onderzoek is nodig om de aanwezigheid van archeologische waarden en hun omvang, ligging, aard en datering voldoende te kunnen bepalen om te komen tot een selectiebesluit?

2.2 Methodiek

Het onderzoek is uitgevoerd conform de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA), versie 3.2 Landbodems, protocol 4002 Bureauonderzoek.

Het bureauonderzoek bestaat uit de volgende elf processtappen:

1. Afbakenen plan- en onderzoeksgebied en vaststellen consequenties van mogelijk toekomstig gebruik;
2. Aanmelden onderzoek bij Archis;

¹ Ontwerp bestemmingsplan Limes 2011. H5.6 en bijlage 7. Mede op basis van RAAP rapport 2288: Kroes & Lyklema 2011.

² SIKB 2010.

3. Vermelden (en toepassen) overheidsbeleid;
4. Beschrijven huidig gebruik;
5. Beschrijven historische situatie en mogelijke verstoringen;
6. Beschrijven mogelijke aanwezigheid bouwhistorische waarden in de ondergrond;
7. Beschrijven bekende archeologische en aardwetenschappelijke waarden;
8. Opstellen gespecificeerde verwachting;
9. Opstellen standaardrapport bureauonderzoek;
10. Afmelden onderzoek bij Archis: overdracht onderzoeksgegevens;
11. Aanleveren digitale gegevens bij e-Depot.

De processtappen 1 tot en met 7 leveren gegevens op basis waarvan processtap 8, de gespecificeerde verwachting wordt opgesteld. De gespecificeerde verwachting kan worden beschouwd als een belangrijke conclusie van het bureauonderzoek, omdat hierin wordt aangegeven of, en zo ja, welke archeologische waarden worden verwacht, indien relevant weergegeven op een kaart.

De resultaten van processtappen 1 tot en met 8 worden behandeld in de paragrafen 3.1 tot en met 3.5. Processtap 9 resulteert in het voorliggende rapport. De processtappen 10 en 11 hebben betrekking op het voor derden openbaar maken van de resultaten van het bureauonderzoek bij onder meer Archis en het e-Depot.

2.3 Resultaten

2.3.1 Afbakening plan- en onderzoeksgebied en vaststellen van de consequenties van het mogelijk toekomstige gebruik

Het plangebied ligt aan de Steekterweg 31 en heeft een oppervlakte van 3000 m². De westgrens van het plangebied wordt gevormd door de Steektermolen en de watergangen ten noorden en ten zuiden van de molen. De zuidgrens van het plangebied is de waterplas ten zuiden van de molen. De oost- en noordgrens van het plangebied bevinden zich in het weiland ten oosten van de molen. De exacte locatie is weergegeven in afbeeldingen 1 en 2.

Tijdens dit bureauonderzoek worden gegevens uit de Steekterpolder binnen een straal van circa 600 m rondom het plangebied onderzocht. Dit is het onderzoeksgebied..

In het plangebied is een nieuw gemaal gepland. Eerst zal ten oosten van het talud van de Steektermolen een nieuwe dijk worden opgebracht (afb. 3). Ten westen van deze dijk komt een watergang te liggen. De onderkant van deze nieuwe watergang ligt ter hoogte van het huidige maaiveld. In het midden van de nieuwe watergang zal het nieuwe gemaal worden gerealiseerd. Dit gemaal wordt 22,3 m lang en 3,3 m breed en het bouwvlak wordt dus ca. 74 m². Aan de zuidkant van het gemaal wordt de ontgravingsdiepte 3,7 m –mv en aan de noordkant 2,45 m –mv. Het gemaal zal op 14 heipalen gefundeerd worden.. Ten oosten van het nieuwe gemaal zal nog een ca. 1,5 m brede voetsloot gegraven worden langs de oostgrens van het plangebied. De consequentie van de voorgenomen ingreep is dat eventuele waardevolle archeologische resten in de ondergrond mogelijk worden aangetast.

2.3.2 Beschrijving huidig gebruik

Centraal in het plangebied, op de locatie van het toekomstige gemaal, is nu een noord-zuidlopende sloot aanwezig. Het terrein ten westen van deze sloot is in gebruik als erf van de Steekterweg 31 en het gedeelte van het plangebied ten oosten van deze sloot is in gebruik als weiland. Het erf van de Steekterweg 31 bestaat uit een molen, een woonhuis en een schuur. Langs de Steekterweg zijn er in het plangebied nog een kas en een garage aanwezig.

2.3.3 Beschrijving van de historische situatie, mogelijke verstoringen en ondergrondse bouwhistorische waarden

De historische situatie is op verschillende kaarten als volgt:

Bron	Historische situatie
Kaart van Visscher uit 1644 (kopie van een kaart uit 1531) ³	De molen en de molenwetering is nog niet afgebeeld, de polder Steekt ontwaterd op de Gouwe en de Oude Rijn.
Van Berckenrodekaart uit 1615 ⁴	Steektermolen is afgebeeld
Kadastrale minuut uit 1811-32 ⁵	Molen is afgebeeld, plangebied in gebruik als tuin
Topografische kaart uit 1849 ⁶	Situatie identiek aan 1811-1832
Bonnekaart uit 1875-1919 ⁷	Situatie identiek aan 1811-1832
Bonnekaart uit 1926 ⁸	Plangebied in gebruik als weiland
Topografische kaart uit 1950-1969 ⁹	Situatie identiek aan 1926
Topografische kaart uit 1981-1988 ¹⁰	Percelingsstructuur gewijzigd
Topografische kaart uit 1992 ¹¹	Waterplas ten zuiden van de molen gegraven, Situatie zoals de huidige
Ontgonnen Verleden ¹²	De Steektermolen dateert uit 1597
KennisInfrastructuur CultuurHistorie (KICH) ¹³	Rijksmonument 7530, van zeer hoge waarde

Het plangebied ligt op de zuidelijke oever van de Oude Rijn. In de Romeinse tijd was de Oude Rijn de rijksgrens van het Romeinse rijk. In Alphen aan den Rijn (Albianiae) en in Zwammerdam (Nigrum Pullum) hebben op de zuidelijke oever van de Oude Rijn castella, Romeinse legerkampen, gelegen. Langs de gehele rijksgrens liep de zogenaamde Limesweg op de zuidelijke oever van de Oude Rijn ten zuiden van de riviergeul. Waarschijnlijk heeft de Limesweg ter hoogte van het plangebied gelopen.¹⁴

Over mogelijke bewoning van de Oude Rijn in de Vroege Middeleeuwen is nog weinig bekend. De gronden naast de rivieroever van de Oude Rijn zijn in de 10^e eeuw in gebruik genomen als bouwland.¹⁵ De Steekterpolder werd voor het eerst in 1486 bemalen.¹⁶ Het overtollige water in de polder werd via de Molenwetering naar de Gouwe en de Oude Rijn bij Zwammerdam geleid.

Omdat er vanaf de Late Middeleeuwen kleiwinning plaatsvond op de oeverwallen van de Oude Rijn en er grootschalige turfwinning plaatsvond in de komgebieden achter het achterland, trad er een maaiveldval op en kon de polder steeds moeilijker ontwaterd worden. Daarom werd de nieuwe technologie van het bemalen van polder door middel van windmolens in het gebied rondom Alphen aan de Rijn grootschalig toegepast. De Steektermolen uit 1597 is de oudste nog overgebleven windmolen uit die periode.¹⁷ De molen is op de kaart van Van Berckenrode uit 1615 afgebeeld (afb. 4).

Op de Kadastrale minuutkaart uit het begin van de 19^e eeuw is ten oosten van de molen een tuin afgebeeld. Het plangebied bleef nog tot de periode tussen 1919 en 1926 in gebruik als tuin (afb. 5). Vanaf die periode tot in de jaren '80 was het plangebied in gebruik als weiland. In de jaren '70 is de percelingsstructuur rondom het plangebied aangepast en zijn de percelen groter geworden. In de periode tussen 1988 en 1992 is ten oosten van de molen een sloot gegraven op de locatie van het toekomstige gemaal (afb. 3).

³ Visscher 1644.

⁴ Van Berckenrode 1609-16.

⁵ Kadaster 1811-32.

⁶ Atlasproducties 1990.

⁷ Bureau Militaire verkenningen 1875-1926.

⁸ Ibid.

⁹ Topografische Dienst Nederland 1950-1992.

¹⁰ Ibid.

¹¹ Ibid.

¹² Haartsen 2009.

¹³ <http://www.kich.nl>

¹⁴ De archeologische gegevens van de Limeszone worden uitgebreid besproken in paragraaf 1.3.4. (het archeologische deel).

¹⁵ Haartsen 2009.

¹⁶ Lanzing & Ende 2005.

¹⁷ Haartsen 2009.

2.3.4 Beschrijving van bekende archeologische en aardwetenschappelijke waarden

De volgende aardwetenschappelijke informatie is bekend van het plangebied:

Bron	Informatie
Geologie ¹⁸	Formatie van Echteld, oeverafzettingen (Ec1)
Geomorfologie ¹⁹	Dijk op en rivier-inversierug (3K26)
Bodemkunde ²⁰	Leekeerdgrond, klei met zware laag en ondergrond, grondwatertrap V (pRn86 V).
Meandergordels ²¹	Meandergordel van de Oude Rijn
Bodemgesteldheidskaart Alphen aan den Rijn ²²	Rivierklei, afgekleid

Uit de geraadpleegde aardwetenschappelijke bronnen blijkt dat het plangebied is gelegen op de zuidelijke oeverwal van de rivier de Oude Rijn. Er kunnen oever-, crevasse- en komafzettingen (Formatie van Echteld) in de ondergrond verwacht worden. De oever- en de crevasseafzettingen bestaan uit zandige of siltige klei tot kleiig fijn zand en zand. De komafzettingen bestaan uit zwak tot matig siltige klei. De oeverwallen boden, vanwege hun zandige karakter en relatief hoge ligging in het verleden een gunstige ondergrond voor bewoning en landbouw.

Het riviersysteem van de Oude Rijn functioneerde van ca. 3500 v. Chr. tot 1122 n. Chr., in de periode Midden-Neolithicum – Late Middeleeuwen. Het is in feite een voortzetting van de Werkhoven, Houten en Kromme Rijn stroomgordels en heeft om die reden een complexe vormingsgeschiedenis.²³

De meandergordel van de Oude Rijn is weliswaar zeer lang actief geweest (ruim 5500 jaar), maar heeft ook periodes gekend waarin de rivier minder actief was.²⁴ Gedurende deze periodes waren de oevers van de rivier geschikt voor bewoning. Op basis van intensief archeologisch en landschappelijk onderzoek in de VINEX locatie Leidsche Rijn en enkele opgravingen in de omgeving van Alphen aan den Rijn kan worden gesteld dat de Rijn gedurende de Late Bronstijd en in de Late IJzertijd kortstondig minder actief was.

In de Late IJzertijd ontstond de Waal. Deze rivier nam een deel van de afvoer van de Oude Rijn over. Hierdoor versmalde en verzandde de riviergeul van de Oude Rijn zich en vond er nagenoeg geen sedimentatie plaats. In de Romeinse tijd nam de afvoer van de Vecht toe ten koste van de Oude Rijn, wat opnieuw leidde tot een afname van het debiet. In de loop van de Romeinse tijd herstelde het natuurlijke evenwicht zich en begon de Oude Rijn weer te meanderen. Na 780 n. Chr. nam de afvoer van de Oude Rijn verder af. Dit maakte bewoning van de oevers mogelijk. Vanaf deze periode verplaatste de bedding van de rivier zich nauwelijks meer.²⁵

Sinds 1122 vindt geen actieve sedimentatie meer plaats. In dat jaar werd de Kromme Rijn, waarmee de rivier bovenstrooms in verbinding staat bij Wijk bij Duurstede afgedamd. Vanaf dat moment kreeg de Oude Rijn slechts een regionale afwateringsfunctie. De huidige loop dateert dan ook uit de Middeleeuwen toen deze werd vastgelegd door bedijking.²⁶

De oeverwallen langs de Oude Rijn zijn relatief smal, maar hoog. Door hun hoge ligging ten opzichte van het komgebied en goede natuurlijke ontwatering werden ze in het verleden door de mens als woongebied uitgekozen. Vrijwel alle oudere dorpen in dit gebied zijn op stroomruggen ontstaan; ook de verbindingswegen lopen er over. Bovendien zijn stroomruggen geschikt voor allerlei vormen van landbouw.²⁷

¹⁸ Mulder, *et al.* 2003.

¹⁹ Maarleveld 1975.

²⁰ Stichting voor Bodemkartering 1969a.

²¹ Berendsen & Stouthamer 2001.

²² Kok 2001.

²³ Berendsen & Stouthamer 2001.

²⁴ De Boer & Van der Heijden 2003.

²⁵ Berendsen & Stouthamer 2001.

²⁶ Ibid.

²⁷ Stichting voor Bodemkartering 1969b.

Grootschalige afgravingen van klei vonden vanaf de Late Middeleeuwen plaats op de oeverwal van de Oude Rijn.²⁸ Volgens de bodemgesteldheidskaart van de gemeente Alphen aan den Rijn is een groot deel van het onderzoeksgebied afgegraven ten behoeve van de kleiwinning. De gewonnen klei werd gebruikt voor de fabricage van bouw materiaal.²⁹ Uit recent onderzoek is gebleken dat bij de kleiwinning niet alle archeologische waarden verstoord zijn geraakt.³⁰

Het meest voorkomende bodemtype op de oeverwal van de Oude Rijn is de leekerdgrond. Dit bodemtype bestaat uit een 20 tot 35 cm dikke kalkloze humeuze bovengrond. De ondergrond bestaat uit siltige of zandige klei en soms komen daarin zandlagen voor. In het plangebied gaat de het siltige of zandige kleipakket over in zwak tot matig siltige komklei.³¹

In het onderzoeksgebied zijn de volgende archeologische (indicatieve) waarden en ondergrondse bouwhistorische waarden vastgesteld:

Bron	Omschrijving
Cultuurhistorische HoofStructuur Zuid-Holland (CHS)	Zeer grote trefkans op archeologische sporen vanaf de Bronstijd
Archeologische inventarisatie gemeente Alphen aan den Rijn ³²	Gebied met lage archeologische verwachting
Bestemmingsplan Limes, gemeente Alphen aan den Rijn	Archeologische waarde
Archeologische Monumenten Kaart (AMK)	AMK-terrein 4152
waarnemingen ARCHISII (Archeologisch Informatie Systeem)	17305, 24587, 58065, 58648, 58650, 58652
onderzoeksmeldingen ARCHISII	3194, 6860, 9432, 11107, 11108, 23797, 35796, 45482, 45862
Dhr. P. van der Kooij (AWN, afdeling Rijnstreek)	De Romeinse Limesweg is op ongeveer 200 m ten noorden van het plangebied waargenomen

De ligging van de bekende archeologische waarden binnen het onderzoeksgebied is weergegeven in afb. 6. Volgens de CHS (Cultuurhistorische Hoofdstructuur Zuid-Holland) geldt er voor het plangebied vanwege de ligging op de oeverwal van de Oude Rijn een zeer grote trefkans op archeologische sporen vanaf de Bronstijd. Op de kaart uit de archeologische inventarisatie van Alphen aan den Rijn heeft het echter een lage archeologische verwachtingswaarde. Omdat in het gebied kleiwinning heeft plaatsgevonden heeft het gebied een lage archeologische waarde gekregen. In het bestemmingsplan Limes is het gebied van archeologische waarde vanwege de nabijheid tot de Romeinse Limesweg.

In de toelichting op het bestemmingsplan zijn er twee varianten voor de loop van de Limesweg opgenomen; de eerste variant is dat de Limesweg het plangebied ter hoogte van de Steektermolen doorkruist. Van deze variant is de locatie in de omgeving van het plangebied nog niet met zekerheid bekend.³³

De tweede variant is dat de Limesweg op ongeveer 200 m ten noorden en noordoosten van het plangebied heeft gelegen. Hier is tijdens kleiwinning in 1965 de weg aangetroffen.³⁴ De grond waar de Limesweg lag was zeer grindrijk en daarom niet geschikt voor de kleiwinning. Dhr. P. Beunder (AWN) constateerde dat hier direct onder de bouwvoor een 7 m brede grindbaan van ca. 25 cm dik aanwezig was. Ten zuiden van deze grindbaan werd een greppel gevonden. Dhr. Beunder concludeerde dat hier de Romeinse Limesweg had gelegen. Vanwege de kleiwinning waren eventuele sporen uit de Romeinse tijd ten noorden en zuiden van de grindbaan verstoord geraakt. Dhr. Van der Kooij (AWN) heeft de coördinaten van deze melding achterhaald. Dit terrein

²⁸ Ibid.

²⁹ Ibid.

³⁰ Kroes & Lykema 2011.

³¹ Stichting voor Bodemkartering 1969b.

³² Ontwerp bestemmingsplan Limes 2011. Kok 2001.

³³ Kroes & Lykema 2011.

³⁴ Waarneming 17305

is bestempeld als een AMK-terrein met een hoge archeologische waarde.³⁵ Het is goed mogelijk dat de twee varianten van de loop van de Limesweg het resultaat zijn van twee fases in het gebruik van de weg.

Ook ten westen van het plangebied, bij het viaduct van het Goudse Rijkpad over de N11 zijn een groot aantal meldingen bekend in ARCHIS. In eerste instantie is hier een verkennend booronderzoek en oppervlaktekartering uitgevoerd in het kader van de aanleg van de N11.³⁶ Toen er archeologische indicatoren uit de IJzertijd en de Romeinse tijd bij het Goudse Rijkpad werden gevonden, werd er een aanvullend booronderzoek uitgevoerd.

Hierbij is in het noorden van het onderzochte gebied de Limesweg gevonden, een grindbaan van ca. 20 cm dik. Daarnaast zijn er ten zuiden van de weg nog twee locaties met cultuurlagen gevonden; Vindplaats A direct ten zuiden van de weg en Vindplaats B op ca. 100 m ten zuiden van de weg.³⁷

In 2004 is een grote proefsleuf op de locatie getrokken die daarna meteen is uitgebreid naar een opgraving.³⁸ Het bleek namelijk dat vindplaats A en B allebei deel uitmaakten van een omgegrept nederzettingsterrein uit de Romeinse tijd. Het terrein was echter wel verstoord geraakt door de kleiwinning en daarom was het vondstniveau verloren gegaan en was het sporenniveau deels verstoord geraakt. De onderzoekers vermoedden daarom dat het nederzettingsterrein zich oorspronkelijk verder in zuidelijke en oostelijke richting uitstrekte. Op de locatie van 'Vindplaats A' is nog een woonstalhuis uit de Romeinse tijd aangetroffen. Ook ten westen van het Goudse Rijkpad zijn bij een oppervlaktekartering fragmenten aardewerk uit de IJzertijd en de Romeinse tijd gevonden.³⁹ Uit dit onderzoek blijkt dat de bewoning uit de Romeinse tijd zich concentreerde als een soort lintbebouwing ten zuiden van de Limesweg en dat de bewoning tot 200 m ten zuiden van de Limesweg kan voorkomen.

In 2011 is nog een bureauonderzoek en een inventariserend veldonderzoek uitgevoerd om het bestemmingsplan Limes op te stellen.⁴⁰ In het bureauonderzoek is geconstateerd dat er in het bestemmingsplangebied een hoge archeologische verwachting heerst voor het voorkomen van archeologische resten uit de Romeinse tijd. Hieruit bleek ook dat door de kleiwinning niet alle archeologische waarden verstoord zijn geraakt, zoals al eerder bij het onderzoek bij het Goudse Rijkpad werd aangetoond. Vervolgens is een verkennend booronderzoek uitgevoerd in de omgeving van Zwammerdam. Hierbij is de restgeul van de Oude Rijn uit de Romeinse tijd gekarteerd.

2.4 Gespecificeerde verwachting

In het plangebied kunnen direct onder het maaiveld archeologische resten aanwezig zijn in de oeverafzettingen van de Oude Rijn uit de Bronstijd tot en met de Vroege Middeleeuwen. Er zijn in het bestemmingsplan 'Limes' twee mogelijke varianten voor het verloop van de Romeinse Limesweg aangegeven. Eén variant doorkruist het plangebied ter hoogte van de Steektermolen en de andere variant bevindt zich ca. 200 m ten noorden van het plangebied. Het kan hier ook twee fases van de Limesweg betreffen. Vanwege de ligging op de kronkelwaard van de Oude Rijn en de nabijheid tot de Limesweg is de kans op archeologische resten uit de Romeinse tijd groot. Vanwege de kleiwinning in het gebied wordt verwacht dat het vondstniveau, de potentiële cultuurlaag en een deel van het sporenniveau verstoord zijn geraakt. Er kan nog een sporenniveau aanwezig zijn. De archeologische vondsten in de vorm van bot, houtskool, aardewerk, metaal zullen door de natte en zuurstofloze condities goed zijn geconserveerd.⁴¹

Aan en direct onder het maaiveld worden archeologische resten verwacht uit de Nieuwe Tijd van de bijgebouwen van de Steektermolen. Ook dit archeologisch niveau bevindt zich direct onder de bouwvoor. Organische resten (zoals bot, hout, leder en textiel) zijn door de boven het hoogste

³⁵ AMK-terrein 4152

³⁶ Onderzoeksmeldingen 11107 en 11108, Vos 2001.

³⁷ Onderzoeksmelding 11108 en waarnemingen 58065, 58648 en 58650

³⁸ Onderzoeksmelding 6860, Vos, *et al.* 2004.

³⁹ Waarneming 58652

⁴⁰ Onderzoeksmeldingen 45482 en 45862, Kroes & Lylkema 2011.

⁴¹ Kars & Smit 2003.

grondwaterpeil (1 m – mv) heersende relatief droge en zure bodemomstandigheden naar verwachting slecht geconserveerd. Andere type indicatoren (aardewerk) zijn waarschijnlijk matig goed geconserveerd.

Op de locatie van het toekomstige gemaal zijn door het graven van een sloot in de periode tussen 1988 en 1992 de archeologische waarden al verstoord geraakt. Bij de geplande aanleg van de voetsloot in het oosten van het plangebied kunnen nog wel potentiële archeologische waarden verstoord worden.

2.5 Conclusie

Indien mogelijk archeologische waarden aanwezig zijn:

- Is het plangebied voldoende onderzocht? Zo nee, welke vorm van nader archeologisch onderzoek is nodig?

Nee, het is mogelijk dat er nog archeologische waarden uit de Bronstijd tot en met de Nieuwe tijd in het plangebied kunnen voorkomen. Het betreft hier met name de potentiële resten van de Romeinse Limesweg en ander archeologische (nederzettingen)resten uit de Romeinse tijd. Deze waarden zijn waarschijnlijk al door de aanwezigheid van een sloot op de locatie van het toekomstige gemaal verstoord geraakt. Deze resten zijn waarschijnlijk niet goed met een booronderzoek terug te vinden omdat door kleiwinning het vondstenniveau en/of een cultuurlaag van een archeologische vindplaats verstoord kan zijn geraakt. Omdat de voetsloot slechts, 1,5 m breed wordt lijkt het niet zinnig om voor de aanleg van de voetsloot een proefsleuvenonderzoek uit te voeren. We adviseren daarom om de civieltechnische graafwerkzaamheden ten behoeve van de nieuwe voetsloot archeologisch te laten begeleiden.

3 Aanbeveling

Het is niet volledig uit te sluiten dat binnen het onderzochte gebied toch nog archeologische resten voorkomen. Om de op het bureauonderzoek gebaseerde gespecificeerde verwachting voldoende te kunnen aanvullen en toetsen, adviseert ADC ArcheoProjecten om in het plangebied tijdens de graafwerkzaamheden ter hoogte van de nieuwe voetsloot in een archeologische begeleiding te voorzien. De archeologische begeleiding dient hetzelfde doel als een inventariserend veldonderzoek door middel van het aanleggen van proefsleuven (IVO-P). Dit betekent dat indien bij de civiele werkzaamheden toch vondsten of archeologische sporen worden aangetroffen, deze worden geregistreerd en, in zover de werkzaamheden dat toelaten, worden gedocumenteerd. De exacte invulling van de werkzaamheden dient te worden vastgelegd in een door de bevoegde overheid goed te keuren Programma van Eisen (PvE).

Het verdient verder de aanbeveling om de uitvoerder van het grondwerk te wijzen op de plicht archeologische vondsten te melden bij de bevoegde overheid, zoals aangegeven in artikel 53 van de Monumentenwet.

Literatuur

- Atlasproducties, Wolters-Noordhoff, 1990: *Grote historische atlas van Nederland, 1:50.000, deel 1 West-Nederland 1839-1859*. Groningen.
- Berendsen, H.J.A & E. Stouthamer, 2001: *Paleogeographic development of the Rhine-Meuse delta, The Netherlands*. Assen.
- Bureau Militaire verkenningen, 1875-1926: *Bonnekaart, Boskoop, Blad 442, schaal 1:25.000*.
- De Boer, A.G. & F.J.G. Van der Heijden, 2003: *Oegstgeest-Rijnfront, Inventariserend Archeologisch Onderzoek: Bureauonderzoek en IVO-fase 1 en 2*. Bunschoten (ADC Rapport 184).
- Gemeente Alphen aan de Rijn, 2011: *Ontwerp bestemmingsplan Limes (juli 2011)*.
- Haartsen, A.J., 2009: *Ontgonnen verleden, regiobeschrijvingen provincie Zuid Holland*.
- Kadaster, 1811-32: *Oorspronkelijke aanwijzende tafel der grondeigenaren en der ongebouwde en gebouwde vaste eigendommen, Bennekom, Sectie A, Blad 02*.

- Kars, H. & A. Smit (red.), 2003: *Handleiding Fysiek Behoud Archeologisch Erfgoed*. Amsterdam (Geoarchaeological and Bioarchaeological Studies 1).
- Kok, R.S., 2001: *Archeologische inventarisatie Gemeente Alphen aan den Rijn*. gemeente Alphen aan den Rijn, afdeling Ruimtelijke Ordening en Volkshuisvesting.
- Kroes, R.A.C & T.E. Lylkema, 2011: *Plangebied Limes, gemeente Alphen aan den Rijn, archeologisch vooronderzoek, een bureau en inventariserend veldonderzoek*. Weesp (Raap-rapport 2288).
- Lanzing, J. & H. van den Ende, 2005: *Alphen aan de Rijn, Steekterweg 90, Bureauonderzoek archeologische waarden*. (Hazenbergh AMZ Publicaties 2005-02).
- Maarleveld, G.C., Rijks Geologische Dienst, 1975: *Geomorfologische kaart van Nederland, schaal 1 : 50.000. Blad 31 West Utrecht*. Opname o.l.v. G.C. Maarleveld. Stichting voor Bodemkartering, Wageningen.
- Mulder, E.F.J. de, M.C. Geluk, I. Ritsema, W.E. Westerhof & Th.E. Wong (red.), 2003: *De ondergrond van Nederland*. Groningen/Houten (Geologie van Nederland deel 7).
- SIKB, 2010: *Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA) Landbodems*. Gouda.
- Stichting voor Bodemkartering, 1969a: *Bodemkaart van Nederland, schaal 1:50.000, Blad 31 West Utrecht*. Stichting voor Bodemkartering, Wageningen.
- Stichting voor Bodemkartering, 1969b: *Bodemkaart van Nederland schaal 1 : 50.000 : toelichting bij kaartblad 31 West Utrecht*. Stiboka, Wageningen.
- Topografische Dienst Nederland, 1950-1992: *Topografische Kaart van Nederland, schaal 1:50.000*
- Van Berckenrode, F.B., 1609-16: *Hoogheemraadschap Rijnland*.
- Visscher, C.J., 1644: *Kaarte van Suyt-Hollants grootste deel met de oude en latere toestand van het Haarlemmermeer*.
- Vos, W.K., 2001: *Aanvullend archeologisch onderzoek in Alphen aan den Rijn langs het Goudse Rijkpad*. Bunschoten (ADC Rapport 106).
- Vos, W.K., E. Blom, met bijdragen van F.A. van der Chijs, M. van Dinter, J.W.A. Dijkmans, E.A.K. Kars, W.J. Kuijper & R. Niemeijer, 2004: *Definitief archeologisch onderzoek in Alphen aan den Rijn langs het Goudse Rijkpad*. Amersfoort (ADC-rapport 226).

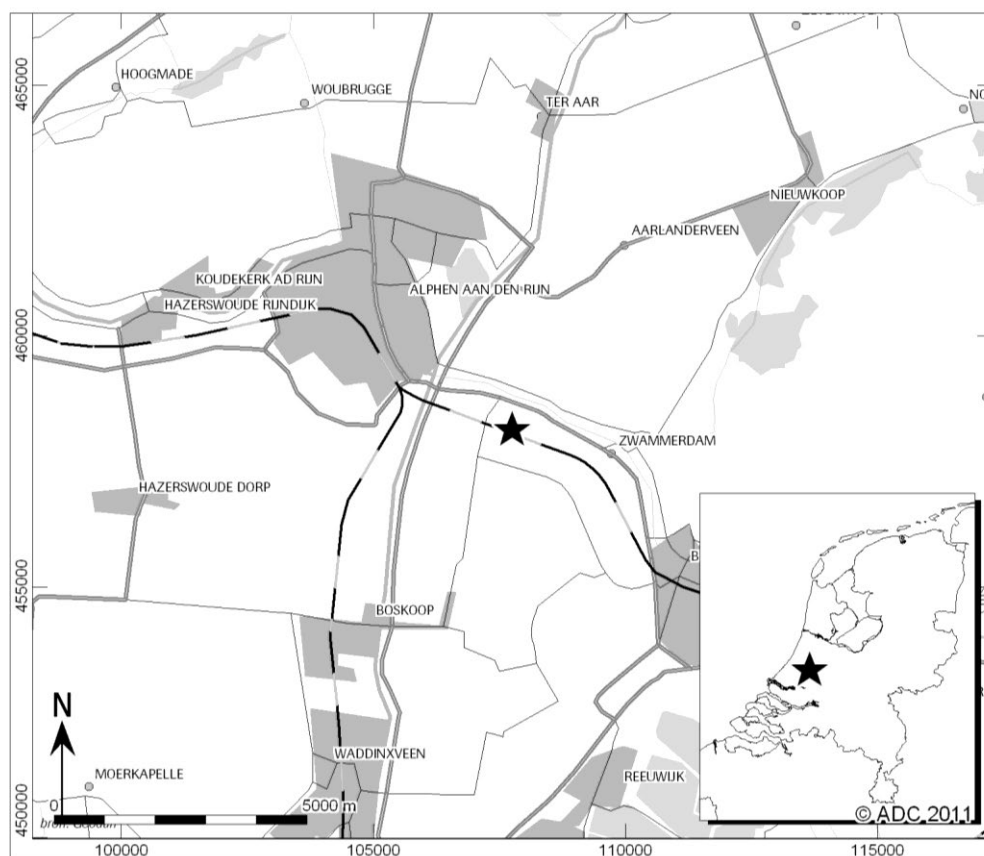
Geraadpleegde websites

<http://archis2.archis.nl>
<http://www.kich.nl>
<http://www.watwaswaar.nl>

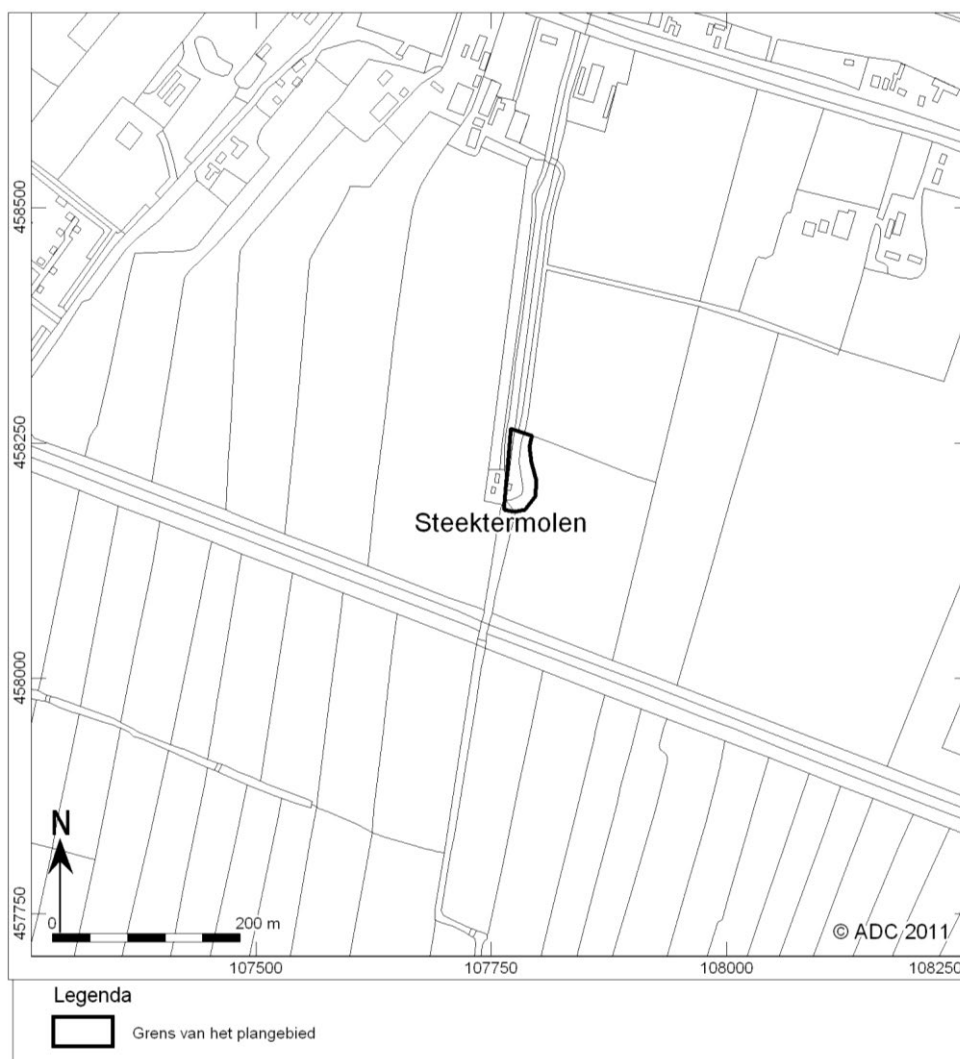
Lijst van afbeeldingen en tabellen

- Afb. 1 Locatie van het plangebied.
Afb. 2 Detailkaart van het plangebied.
Afb. 3 De voorgenomen ingreep vergeleken met de huidige situatie.
Afb. 4 Locatie van het plangebied op de kaart van Van Berckenrode uit 1615 (zie zwarte pijl).
Afb. 5 Locatie van het plangebied op de Bonnekaart van 1881.
Afb. 6 Indicatieve Kaart Archeologische Waarden, AMK-terreinen en ARCHIS-meldingen.

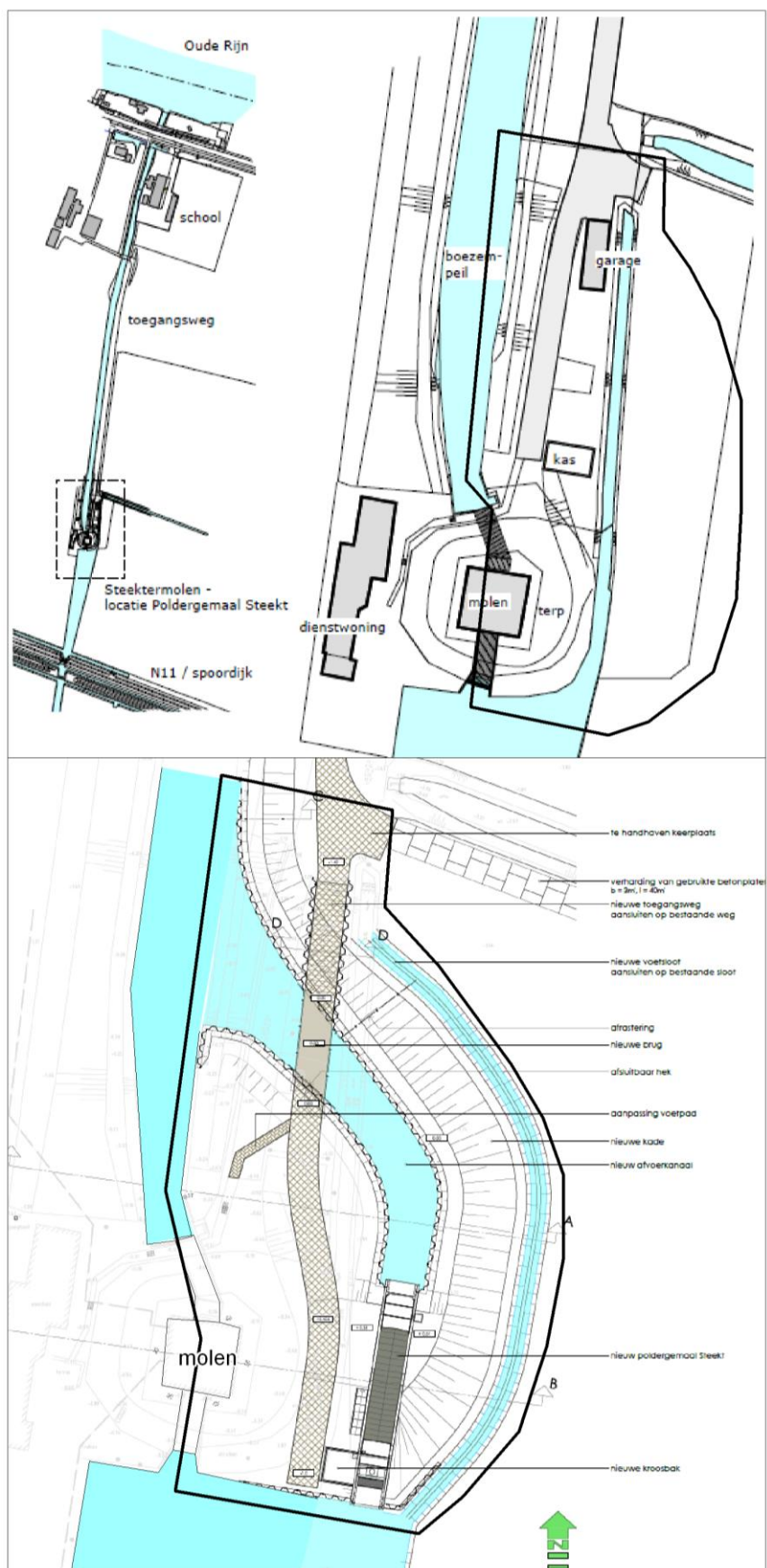
Tabel 1: Overzicht van de geologische en archeologische perioden.

Afb. 1 Locatie van het plangebied.

Afb. 2 Detailkaart van het plangebied.

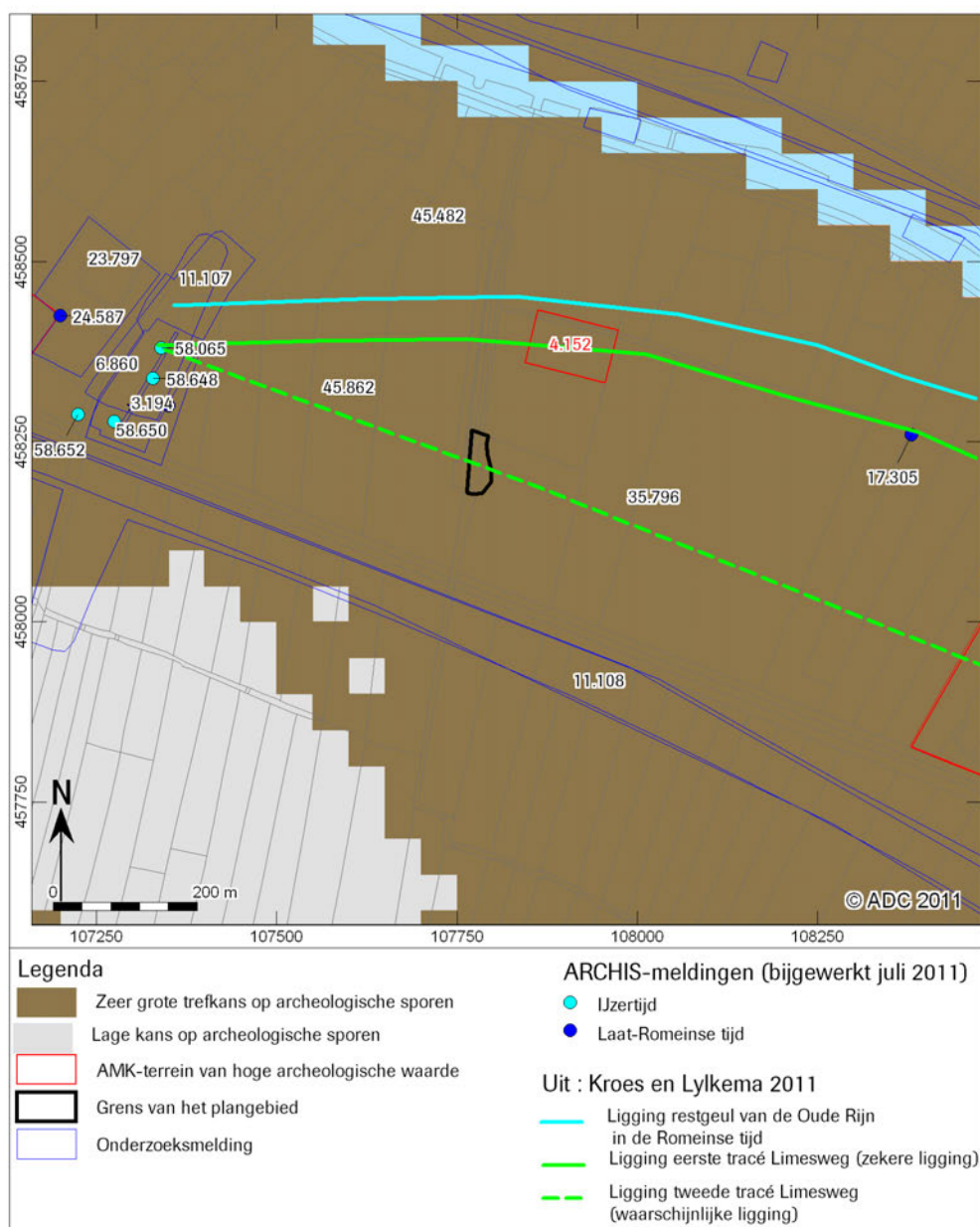
Afb. 3 De voorgenomen ingreep vergeleken met de huidige situatie.
Bron: Hoogheemraadschap van Rijnland

Afb. 4 Locatie van het plangebied op de kaart van Van Berckenrode uit 1615 (zie zwarte pijl).

Afb. 5 Locatie van het plangebied op de Bonnekaart van 1881.

Afb. 6 Indicatieve Kaart Archeologische Waarden, AMK-terreinen en ARCHIS-meldingen.

